

LAUDÁCIÓ

PÉNTEK JÁNOS SZÉCHENYI-DÍJAS

Tisztelt Főkonzul úr, tisztelt Konzul asszony, tisztelt Konzul úr, tisztelt Püspök úr, kedves egybegyűltek, család, barátok, ismerősök, kedves kolozsváriak!

Egy mindannyiunk által igen tisztelt erdélyi magyar személyiség ünneplésére gyűltünk össze ma. Péntek János *professor emeritus*, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja Széchenyi díjban részesült.

Mi, néprajzosok szoktunk arról beszélni, hogy az emberi kultúra alapját a történetek jelentik. Úgy fogalmazunk ilyenkor, hogy valójában a történetmondás képessége tett minket azzá a civilizációvá, amely ma vagyunk. Azt is szoktuk mondani, hogy az állam, a nemzet, a politika, sőt, a pénz is nem más, mint egy-egy nagy történet, amelyet mi, emberek találtunk ki. Történetek, amelyeket közösen építettünk fel, és amelyekben közösen hiszünk. Nos, a mai ünnepi napon azt javaslom, hogy a tudományos tevékenységért odaítélt rangos díjakra is egy pillanatra tekintsünk úgy, mint ezen nagy történeteinknek egyikére, és a díjátadásra, mint egy jó alkalomra, hogy elmondjuk: ez a díjazott nekünk fontos. És ezt hogyan is mondhatnánk el másképp, mint történetekkel. Hálás vagyok azért, hogy engem ért az a megtiszteltetés, hogy néhány apróbb történettel felidézhetem azt, hogy a mai díjazottunk, Péntek János nekünk miért fontos.

Engedjék meg, hogy előbb azt a történetet ismertessem, amelyet a Széchenyi díjra való jelölés alkalmával fogalmaztak meg kollégái a mai ünnepeltről, Péntek Jánosról.

Péntek János nyelvész és etnológus – akinek kutatási területe a szociolingvisztika, a dialektológia, a kisebbségi nyelvhasználat, valamint a népnyelv és népikultúra viszonya – 2004 óta külső tagja a Magyar Tudományos Akadémiának, az Akadémiai Díj kitüntetettje, s alapítója az MTA Kolozsvári Területi Bizottságának. Kutatóként és egyetemi oktatóként egész életét kisebbségben élte és éli, szociolingvisztikai, dialektológiai életművét erdélyi magyarként kisebbségi létben alkotta meg, s mindazt, amit a magyar nyelvért, annak használatáért és fennmaradásáért tett – ti. az erdélyi magyar nyelv ügyéért mindenek előtt – meg is élte. Tette mindezt kedvezőnek aligha mondható körülmények között, bátorsággal párosult példamutató emberi magatartással.

1. Életművének kulcsfogalma a nyelvmegtartás, amely széles eszköztárának kidolgozásához tananyagokkal is hozzájárult annak érdekében, hogy annak lényege már az oktatás során tudatosodjék a fiatalabb generációkban.

2. 2002-ben ő hozta létre az MTA erdélyi nyelvészeti kutatóállomását, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetet, s egyik alapítója a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatnak, amely gyűjtő- és kutatómunkájával ugyancsak a magyar nyelv nyelvhatáron túli pozíciójának erősítése érdekében működik.

3. Munkásságában soha nem tett különbséget értékesebb vagy kevésbé értékes nyelvváltozatok között – ilyen megkülönböztetést nem ismer –, mert minden földrajzi és társadalmi változatot egyenlő értékűnek tekint és e változatok fenn- és megtartása Péntek János munkásságában együtt jár a kisebbségi nyelvi helyzet társadalmi, politikai és jogi hátterének feltárásával és főleg megmutatásával.

4. Etnológusként a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen és másutt a népi hagyományok feltárása, értékelése és megtartása érdekében fejtett ki meghatározó tevékenységet.

Tudományszervezőként és oktatóként a Babeş-Bolyai Egyetem Magyar Nyelvtudományi, Magyar Filológiai vagy Általános Nyelvészeti Tanszékén szolgálta a magyar nyelv ügyét, s a fiatalok nevelésének támogatására kezdeményezte a Nyilas Misi Tehetség támogató Programnak a beindítását.

5. A kisebbségi helyzetű magyar nyelv kutatásának és ápolásának nemzetközileg leginkább ismert képviselője, gondolkodásmódja és tevékenysége iránymutató.

Eddig a felterjesztés, amely tömören felvillantja az életpálya kiemelkedő eredményeit. Engedjék meg nekem, hogy a következőkben arról szóljak, hogy Péntek János a fentiek mellett még mennyi egyéb miatt is fontos számunkra, az erdélyi magyar közösség számára. A mondandóm első részében a kutatói eredményeiről beszélek, ezt követően a tanári érdemeiről, és végül az intézményalapítói munkásságáról.

Péntek János, a kutató

Péntek Jánost a karrierje során a magyar nyelv romániai/erdélyi helyzete, illetve ezen belül az egyes régiók szókincsének, tájszavainak tudományos igényű feldolgozása érdekelte, de foglalkozott szociolingvisztikával, nyelvi jogokkal, a hímzés szókincsével, a népi növényismerettel, a magyar nyelv mai helyzetével, hogy csak néhány címszót említsek. Ahogy ő maga fogalmaz egyik legfrissebb interjújában, 1990 előtt az etnolingvisztika, etnoszemiotika, etnoszemantika, etnobotanika foglalkoztatta, 1990 után a kutatásai egyre inkább szocio-előtagúak. És ezek mellett természetesen folyamatosan foglalkoztatta a közoktatás helyzete. 2021-ben, a 80. születésnapja alkalmával a bibliográfiáját Kádár Edit külön kis füzetbe szerkesztette.

Ebből a kiterjedt listából ma csak néhány címet tudunk kiemelni: *A kalotaszegi népi hímzés és szókincese* (1979), *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete* c. monográfia (1985), *A megmaradás esélyei. Anyanyelvű oktatás, magyarságtudomány, egyetem Erdélyben* (1999), *A nyelv ritkuló légköre* (2001), *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat* (2005), *Változó korunk – változó nyelvünk* (2011), *Kalotaszegi tájszótár* (2022).

Péntek János részt vett olyan jelentős kiadványok munkálataiban, mint: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai* c. szótár (1977; Márton Gyulával és Vő Istvánnal közösen), *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza I–II.* (1991; Gálffy Mózes, Márton Gyula, Szabó T. Attila, Murádin László, Péntek János szerk.), *Magyar-román kulturális szótár*, Benő Attilával közösen (2013), *A moldvai magyar tájnyelv szótára*, 3 kötet (2016, 2017, 2018; Péntek János szerk.; ezt a munkáját az MTA Akadémiai Díjjal jutalmazta), és végül, de nem utolsó sorban: *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)* (2020; Benő Attilával közösen).

Kutatásait széles körben ismerik és elismerik, szakmabeliek nem egyszer méltatták és díjazták. Itt elég, ha csak annyit mondok, hogy a díjazott korunk egyik legjelentősebb magyar nyelvésze, ám itt hadd tegyem gyorsan hozzá, hogy örvendetes módon munkássága messze túlmutat a szakmai, nyelvészeti területen, hiszen az anyanyelvápolás, a tehetség gondozás, az oktatásszervezés és a kutatásszervezés terén is jelentős eredmények köthetők a nevéhez.

Péntek János, a tanár

A jelenlevők között bizonyára vannak olyanok, akiknek, mint nekem is, Péntek János a tanárunk és mentoruk volt. Jól emlékszem az első órára, amelyet a tanár úr tartott nekünk.

Általános nyelvészet óra volt, első éven. Az órán egymást érték a wow-élményeim. Élénken emlékszem arra, hogy ahogyan az órája után összecsomagoltunk, és amint mentünk kifelé az épületből, úgy éreztem, mintha lebegnék, mintha egy szép új világ nyílt volna meg előttem. És ezzel nem voltam egyedül. Emlékszem arra, amint a kari épület előtti magas fák árnyékában haladva a társaimmal erről beszélgettünk.

A mi generációnk idején Péntek János általános nyelvészetet, etnobotanikát, majd mesterin szociolingvisztikát tanított. Be kell vallanom, hogy a mi generációnk egy problémás generáció volt. A kilencvenes évek első felében óriási tudásszomjjal vágtunk neki az egyetemi éveknél, és gyakorlatilag mindent akartunk tudni. Ez volt a generációnk legerősebb felhajtó ereje. Azonban ebben az időben nemcsak a tudásszomj mozgatta a diákságot, hanem az 1989-es fordulatot követően a demokratikus intézmények működését is akkor tanulgattuk. Ezekben az években alakítottuk meg az első diákképviselőket, és kezdtünk élni az újonnan megtalált szabadságunkkal. Így történt, hogy az országos diáksztrájkok idején hirtelen a tárgyalóasztal két oldalán találtuk egymást: tanár úr mint tanszékvezető és én mint diákszenátor, a sztrájkoló diákok képviselője. És kitől mástól tanultuk volna meg mi, diákok a tárgyalások alkalmával annyira szükséges türelmet, empátiát, kompromisszumkészséget, mint attól, akivel épp szemben ültünk. Hihetetlen élmény volt megtapasztalni az ő éleslátását, nyugodt helyzetértékelését és nyitottságát, amelyek átsegített a nehéz helyzeteken. Péntek János az általános nyelvészet mellett arra is megtanított minket, hogy hogyan kell meghallgatni másokat, hogyan kell számolni a mások elvárásaival, és hogyan kell megkeresni a megoldást jelentő közös nevezőt.

Később a tanár úr lett a doktori irányítóm. A legjobb irányító volt, akit valaha kívánhattam volna magamnak: hagyta, hogy szabadon kutassak és menjek, amerre visz a témám, nem korlátozva a kutatásom irányát mással, mint a tudományosság általános ismerveinek felügyeletével, és közben meg biztatott, amikor szükségem volt rá. Mert Péntek János sosem szerette feladni a harcait, és erre próbálta megtanítani a hallgatóit is.

A tanár úr nem egyszer emlegette, hogy bizony 50 iskolai évet tanított az egyetemen. Ez azt jelenti, hogy 50 egyetemi generáció hallgatta az egyetemi előadásait, 50 generációnyi magyar szakot végzett kollégánk van odakint, akik az ő neveltjei.

Péntek János, az intézményalapító

Péntek János jól tudta, hogy az erdélyi magyar közösség számára igencsak fontosak az intézmények: nem véletlen, hogy a kutatói és tanári munkássága mellett az intézményépítés legalább ilyen fontos része a munkásságának.

Engedjék meg, hogy az intézményalapítói munkásságáról szólva elsőként azt említsem, amely hozzám a legközelebb áll: a néprajz szakot. Mint az előzőkben hallottuk, a tanár úr nem csak nyelvészként, hanem etnológusként is fontos eredményeket ért el az etnobotanika, dialektológia és a néprajztudomány más területein. De számunkra, néprajzosok számára ő ennél többet jelent: ő volt az, aki megálmodta a néprajz szak újraindítását 1990-ben, és meg is valósította az álmát: elindította a néprajz szakos képzést, tanárokat alkalmazott a frissen indított szakra, és maga biztosította a doktori képzést néprajzból addig, míg a neveltjei maguk nem irányíthattak doktori kutatásokat. Idén végez a 29. néprajz szakos generáció azóta, hogy Péntek János elindította a szakot.

Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségében kifejtett tevékenysége a szakmai érdeklődésével magyarázható. Az AESZ-t 1991-ben hozták létre, a szervezet célja a magyar

nyelv ápolása kisebbségi körülmények között, és ennek érdekében versenyeket, táborokat, konferenciákat szervez, és az elmúlt 30 évben Péntek János nem csak vezetője, hanem a szervezet lelke volt.

Péntek Jánost mindig foglalkoztatta a tehetségápolás, a tehetséges diákok felkutatása és támogatása. A Nyilas Misi Tehetségtámogató Egyesület, amely megalapításában részt vett és amelyet indulása óta irányít, 2004 óta működik, és célja az, hogy nehéz helyzetben élő erdélyi, magyarul tanuló, tehetséges gyermekek számára anyagi támogatást nyújtson. A tanár úr szociális érzékenységének köszönhető az, hogy egy ilyen szervezet létrehozásában és működtetésében jövőt látott. És tegyük hozzá azt is, hogy nagy mértékben az ő tehetségét dicséri az intézmény sikere, hiszen a Nyilas Misi Tehetségkutató Egyesület működtetése különösen kihívást jelent egy olyan környezetben, ahol a mecenatúra gyakorlata nem organikus része a hétköznapi életnek.

Időben ezt követte a Magyar Tudományos Akadémia által létrehozott Kolozsvári Akadémiai Bizottság, mint az MTA hatodik területi bizottsága a szegedi, pécsi, veszprémi, miskolci és debreceni mellett. A KAB első elnöke 2007-től Péntek János volt, és az ő nevéhez fűződik az intézmény működési alapjainak kidolgozása, a ma ismert struktúráinak a kialakítása, megerősítése.

A fenti információk többsége nyilvánosan elérhető, ám ezekben az összefoglalókban nem szerepel az, hogy a megjelent tudományos munkák és patronált intézményeken túlmenően miért is olyan fontos a mi közösségünknek Péntek János személye. Amikor az előző hetekben ezt próbáltam megfogalmazni, mindig kis történetek jutottak eszembe. Szoktuk mondogatni, hogy az ideális tanár nem csak a tananyagot adja át a fiataloknak, hanem átad nekik egy értékrendet is, és morális viszonyítási pontként szolgál a számukra. Nos, a tanár úr ilyen tanárunk volt. Péntek János nekem már 1997 óta nem tanárom, és 2005 óta már nem doktori irányítóm, mégis azóta is, ma is feléje pillantok, amikor egy biztos morális tájékozási pontra van szükségem. És ezzel bizonyára sokan vagyunk így. Nem mindig és mindenben értettünk egyet – de pont tőle tudom, hogy nem is az a fontos, hogy mindig mindenki egyetértson velünk, hanem az, hogy értelmes *dialogusokat* tudjunk lefolytatni a világ dolgairól, építhessük ezalatt a világról szóló tudásunkat, és tanulhassunk ezekből a vitákból.

Péntek János szakmai igényessége, hihetetlen munkabírása, lenyűgöző személyisége, következetessége, éleslátása, morális igényessége mind-mind példamutató számunkra, tanítványai számára. Bizonyára mindannyian egyetértnek velem, amikor azt mondom, hogy 2023-ban a Széchenyi-díj a legmegfelelőbb személyiséget tünteti ki.

Kedves tanár úr, gratulálok a rangos díjhoz, és azt kívánom neked, hogy minden vágyad teljesüljön, minden terved megvalósuljon – kivéve mindig egyet, amiért érdemes legyen tovább harcolnod.

2023. június 16.

SZIKSZAI MÁRIA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar Néprajz és Antropológia Intézet
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
szikszaimaria@yahoo.com